

Pospíšil, Ivo

Zlom epoch v ruské literatuře (1800) : problém redukce složitější reality

Slavica litteraria. 2022, vol. 25, iss. 1, pp. 189-193

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SL2022-1-19>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/145078>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Zlom epoch v ruské literatuře (1800): problém redukce složitější reality

Ivo Pospíšil (Brno)

Epochenumbruch? Literatur um 1800 im Russischen Reich. Herausgegeben von Petr Bukharkin und Ulrike Jekutsch. Wiesbaden: Harassowitz Verlag, Opera Slavica, Neue Folge, 2021. 230 s. ISSN 0085-4514, ISSN 978-3-447-11727-2.

Konec každého století v moderní době, resp. přelom dvou staletí, je vždy spojen s nějakými převraty ve všem, krizemi a nástupem nových jevů. Týká se to samozřejmě i literatury, krásného písemnictví zvláště. Kolem roku 1800 se v ruské literatuře odehrávají změny, které sumarizují nakupené napětí druhé poloviny 18. století a konfrontace s novými jevy, jež se objevily v Anglii a Francii (zralý a pozdní klasicismus, osvícenství, sentimentalismus, preromantismus).

Soubor studií, který editovali dva rusisté, kteří se na literaturu přibližně tohoto období specializují, je rozhodně přínosný ve svých úvahách a závěrech, bohužel má však i své problémy nebo – jinak řečeno – vyvolává otázky, jež vznikají při četbě tohoto opusu. První částí jsou Pojmy a koncepce (*Begriffe und Konzepte*), autoři druhé části se zabývají analýzou děl konkrétních autorů (*Autoren*), třetí část se věnuje kultuře na tzv. periferii tehdejší Ruské říše (*Kultur an der Peripherie des Russischen Reichs*). Již sama artikulace pojmů z názvů jednotlivých oddílů provokuje k otázkám a dalším vysvětlením a interpretacím. Viděl bych tedy již na počátku našeho recenzního pojednání význam přítomného svazku spíše v otevření některých problémů, které byly sice už nejednou probírány, ale přesto stále stojí spíše na okraji rusistického zájmu, byť mají klíčový charakter.

Prvním jevem je zvláštní periodizační trajektorie ruské literatury, tedy to, že na ruskou literaturu nelze pohlížet jako na jiné literatury řídicí

se obecným evropským paradigmatem, které známe jako „skládanku“ proudů a směrů v podstatě od časů baroka v podobě baroka, rokoka, klasicismu, osvícenství, sentimentalismu, preromantismu, romantismu, realismu atd. Sám jsem toto specifikum nazval „prae-post efekt“ a definoval jsem ho v řadě studií a knih jako nedokonalé napodobování evropských kulturních a literárních modelů od časů prvních Romanovců, které vede k jejich deformaci, transformaci a otvírání bočního „okna“ k dalšímu, často nečekanému vývoji.¹ To se v této knize reflektuje jen zčásti.

- 1 Viz naše studie: *Paradoxes of Genre Evolution: the 19th-Century Russian Novel*. Zagadnienia rodzajów literackich, tom XLII, zeszyt 1–2 (83–84), Łódź 1999, s. 25–47; *Problémy literární evoluce a slovanské literatury*. SPFFBU, Bohemica Litteraria, V 8, 2005, s. 91–101; *The Park-Garden Emblem and Alternatives of Literary Evolution (between England, Russia and Moravia)*. In: Space of a Garden – Space of Culture. Edited by Grzegorz Gazda and Mariusz Gołąb. Cambridge Scholars Publishing 2008, s. 91–104; *Ruský román znovu navštívený*. In: Historie, uzlové body vývoje, teorie a mezinárodní souvislosti: Od počátků k výhledu do současnosti. Ed. Jaroslav Malina. Brno: Nadace Universitas, Edice Scientia – Akademické nakladatelství CERM v Brně – Nakladatelství a vydavatelství NAUMA v Brně, 2005; *Vývojové fáze kroniky ve slovanských literaturách*. Slavia, 1984, seš. 3–4, s. 349–357; *Tvar a funkce metarománu*. Světová literatura, 1984, č. 3, s. 251–253; *Sujetkausalität und Romanchronik*. Zeitschrift für Slawistik, 1984, č. 3, s. 421–434; *Autor a vývoj žánrů: N. S. Leskov*. Československá rusistika, 1988, č. 1, s. 13–20; *Povaha a vývoj ruského románu (Nástin problematiky)*. SPFFBU, XLV, D 43, 1996, s. 53–66; *Baroko jako vývojový problém literatury (Problém slovanských literatur)*. In: Slovenský literárny barok. Venované 340. výročiu smrti Petra Benického. Bratislava: Univerzita Komenského, 2005, s. 180–188; *Konzervatívni rezistence jako součást literárního*

V úvodní studii koeditorky Ulrike Jekutsch, jež současně provází po celém svazku, se komentuje doba kolem roku 1800 jako zlomová: „*Die Zeit um 1800 ist eine solche Epochenschwelle zwischen der das 18. Jahrhundert beherrschenden Aufklärung und der nachfolgenden Romantik*“ (s. 1). Ono sousloví „práh epoch“ (Epochenschwelle) se vskutku nabízí, a to zvláště v případě N. M. Karamzina, objektu hned první studie souboru, jak jsme napsali před čtyřmi lety v jedné studii vydané v Polsku a věnované výročí ruského básníka, prozaika, novináře a historika, ale o jiných aspektech jeho díla i jinde.²

První oddíl svazku uvádí studie ruské estetiky a odbornice na 18. století Natalje Kočetkovové (*Roľ vymysla v estetike N. M. Karamzina*). Prvním úskalím je sám pojem „Fiktion“ a ruské „vymysl“ a v pozadí se krčící slovo z lingua franca naší doby – „fiction“, tedy jeho přenesený význam. Koneckonců každé umělecké, esteticky relevantní dílo je v jistém smyslu „výmysl“ a takto ostatně definuje např. román řada jeho raných teoretiků. V epistulárním pojednání Pierre-Daniel Hueta z roku 1699 je počátek románu, resp. narace, viděn v Egyptě, Řecku a v arabských pohádkách.³ Zhruba v stejné době sleduje evoluci žánru od Řecka a Říma po dobová díla

prizmatem tzv. pravdivosti Jean-Louis Prasch ve svých *Úvahách o románech*⁴ a někteří němečtí autoři.⁵ Spolu s genezí, technikou románu a radami romanopiscům se tu setkáváme i s pokusy o definice, v nichž se někde zdůrazňuje zábavnost románu, jeho vymyšlenost („lež“), jinde se sleduje, komu je určen, tu se zase klade důraz na jeho výstavbový princip. Například Carl Nicolai definuje román jako bajku, pohádku pro dospělé („*Der Roman ist eine Fabel für Erwachsene*“⁶), aniž možná docenil pravý význam této definice, neboť výzkumy 20. století oprávněně zdůrazňují stabilitu folklórních žánrů a jejich schopnost podřizovat si jiné žánry nebo odolávat i v silném tlaku cizorodého okolí. Patří sem analýza z pera Johna Dunlopa (3. vyd. 1845), který rozebírá mj. italskou renesanční novelu, pikareskní román, *Dona Quijota* a anglický román 18. století (v němž tehdy byl – v době před Balzacem a velkými Rusy – spatřován vrchol románové produkce).⁷ Tyto práce jsou v době, kdy Brunetière předkládá své pojetí, základem řetězce německých prací z teorie románu, které určily zaměření anglosaské literárněvědné metodologie a svou akcentací tvaru stojí u zrodu ruské formální školy a zprostředkovaně i českého strukturalismu. Patří k nim studie Friedricha Spielhagena z roku 1883 (soubor statí, které vznikly v různých letech) obsahující pokus jak o rozhraničení žánrů (román – novela, román – drama), tak i vyprávěcích forem na materiálu především německém a anglickém.⁸ V první třetině 20. století se počet monografií o románu, v nichž se projevuje evoluční pojetí, zvětšuje. V jejich čele stojí *Technika románu* od Charlese

vývoje. *Slavica litteraria* 11, 2008, č. 2, s. 19–28; *Úvahy o vývojovém paradigmatu ruské literatury v souvislostech: kontinuita a zlomy*. *Slavica Nitriensia*, 2012, č. 1, s. 20–40; *Kapitoly z ruské klasické literatury (Nástin vývoje, klíčové problémy a diskuse)*. Brno: Masarykova univerzita, 2014 aj.

- 2 Viz naši studii, kde je toto slovo přímo použito: *Perešagmuť porog epoch. Nikolaj M. Karamzin i jeho pozicija začinateľja*. In: Nikolaj Karamzin v dialoge epoch i kultur. Red. Tatsiana Autukhovich. *Colloquia Litteraria Sedlcensia, Studia Minora*, volumen X. Siedlce: Instytut Neofilologii i Badań Interdyscyplinarnych Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcech – Instytut Kultury Regionalnej i Badań Literackich im. Franciszka Karpińskiego – Wydawnictwo IKR[i]BL, 2017, s. 9–15. Dále viz naše studie: *Život protopopa Avvakuma a Karamzinovy Dopisy ruského cestovatele jako uzlové body ve vývoji ruského románu*. In: *Litteraria Humanitas V – Západ a Východ II, Tradice a současnost (Literární směry a žánry ve slovanských a západních literaturách jako reflexe stavu světa)*. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 85–109; *Tvorčeskije impulzy Nikolaja Michailoviča Karamzina v oblasti maloľ prozy i publicistiky*. *Novaja rusistika*, 2017, č. 2, s. 51–60.
- 3 HUET, Pierre-Daniel: *De l'origine des romans*. 1699, reedice Amsterdam, 1942.

4 PRASCH, Jean-Louis: *Reflexions sur les romans*. Paris, 1684.

5 BLACKENBURG, Friedrich von: *Versuch über den Roman*. Leipzig, 1774; WESSENBERG, Ignaz Heinrich von: *Ueber den sittlichen Einfluss der Romane*. Constanz 1826.

6 NICOLAI, Carl: *Versuch einer Theorie des Romans*. Quedlinburg – Leipzig, 1819, s. 24.

7 *The History of Fiction Being a Critical Account of the Most Celebrated Prose Works of Fiction from the Earliest Greek Romances to the Novels of the Present Age*. By John Dunlop. London, 1845.

8 SPIELHAGEN, Friedrich: *Beiträge zur Theorie und Technik des Romans*. Leipzig, 1883.

F. Hornea (1908).⁹ Již v jejím podtitulu (Umělecké prvky, jejich vývoj a současné využití) je obsažen evoluční aspekt a pojetí románu jako kontinuity. Horneovo pojetí je evolucionistické do důsledků: objektem jeho analýzy se staly i egyptské příběhy z doby před 5000 lety, z nichž jeden předjímá známou biblickou povídku o Josefovi a Putifarově ženě. Od jednoduchých popisů kouzel se narace posunuje k složitějším strukturám, které vrcholí v řeckém románu. Podle Hornea je podstatou vyprávění neobyčejnost, překvapivost, která má ohromit (srovnej „ostranění/ozvláštnění“ V. Šklovského), tedy lživost, výmysl.¹⁰ Jinak řečeno: ona „fikce“ není pouze znakem období zlomu 18. a 19. století, nicméně analýza je přesvědčivá, tedy to, jak se Karamzin posouvá od Regelpoetik ke Geniepoetik (Manfred Schrubka), i když je spíše povlovná než náhlá, radikální.

Studie o nejednoznačnosti polského básnictví po roce 1800 (Andrea Meyer-Fraatz) je založena spíše na raném 19. století; asi by se těžce dokazovalo, že období kolem roku 1800 bylo oním zlomem, když se tu píše hlavně o sonetových cyklech Adama Mickiewicze (*Oděské sonety*, *Krymské sonety*, vyd. 1826 v Moskvě); jde o léta pozdější, když už romantismus prožívá své vrcholné, spíše pozdní a závěrečné období. Tato situace souvisí i s romantickými variantami v polské politice za Alexandra I.¹¹ Poslední z příspěvků prvního oddílu napsal varšavský badatel Michał Kuziak, který v německy psaném textu zkoumá zlom od osvícenství k romantismu/romantice ve světle pařížských přednášek Adama Mickiewicze (*Der Umbruch von der Aufklärung zur Romantik im Lichte der Pariser Vorlesungen*

Adam Mickiewicz). Jde ovšem o slovanský mesianistický koncept, jímž se romantismus odlišuje ve slovanských literaturách od imitativního období osvícenství. Zase to má několik úskalí: především není zcela přesné klást proti sobě osvícenství a romantismus (v tradiční německé terminologii „die Romantik“); jde spíše o protiklad klasicismu a romantismu, neboť osvícenství svými podstatnými rysy prosvítá i skrze romantismus a dále k realismu, což je podstatné, neboť Mickiewiczovy pařížské přednášky ze čtyřicátých let 19. století (třeba je číst v jejich francouzské podobě, nikoli v polském překladu, i když Mickiewicz se hned v úvodu omlouvá za svoji francouzštinu) již jen sumarizují tento vývoj ústící do realismu. Určitě bych však nemluvil o „zlomu“ (Umbruch), i když šlo o proces v něčem radikální, ale spíše o povlovném vplývání do nových směrů: nejradikálnější je ovšem Mickiewiczův slovanský a polský mesianismus, jenž ještě v mnohém navazuje na polsko-ruské vztahy období Alexandra I., které jsme výše zmínili. A hlavně je zde souvislost s jinými pojetími a s vysokou mírou pravděpodobnosti závislost Mickiewiczovy literárněhistorické a filologicko-filozofické koncepce na díle česky a německy píšícího Slováka Pavla Josefa Šafaříka/Šafáríka *Die Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, paradoxně zapomínáného dokonce i v německy mluvících zemích; to bychom od takové studie očekávat mohli.¹²

Druhý oddíl uvozuje *Transformation der Gattungen*, tedy žánrová transformace, studie *The Rise of the Russian Novel Revisited: Evgenii Onegin and the Burlesque* (jakoby navazující na klasickou knihu Richarda Freeborna¹³) z pera Marcuse C. Levitta. Ani ona nepřináší převratné objevy, když odkazuje v případě slavného „románu ve verších“ k tradici burlsky a obecně k travestii

9 HORNE, Charles F.: *The Technique of the Novel*. New York and London, 1908.

10 Podrobněji viz POSPÍŠIL, Ivo: *Genologie a proměny literatury*. Brno: Masarykova univerzita, 1998.

11 Viz naši studii: Frank Wollman i jego polemiki o panslawizmie. In: Panslawizm wczoraj, dziś, jutro. Red. Zofia Chyra-Rolicz i Tomasz Rokosz. Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedleach, Wydział Humanistyczny, Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa – Instytut Filologii Polskiej i Lingwistyki Stosowanej – Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych, 2016, s. 147–160.

12 Viz POSPÍŠIL, Ivo: *P. J. Šafařík, A. Micevič i koncepcija ruskoj literatury: u kolybeli literaturovedčeskoj slavistiki*. In: Adam Mickiewicz i Rosjanie. Redakcja naukowa: Magdalena Dąbrowska – Piotr Gluszkowski – Zbigniew Kaźmierczyk. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2020, s. 210–220.

13 FREEBORN, Richard: *The Rise of the Russian Novel: Studies in the Russian Novel from Eugene Onegin to War and Peace*. Cambridge University Press, 1973.

(je tu sice odkaz na jednu stať Karla Krejčího, ale už nikoli na jeho knihu¹⁴), v Rusku tak populární od 18. století až po Majakovského. Spíše je nicméně pravdivější, že Puškinovo dílo je nejen žánrově heterogenní, a nelze je tedy vyložit z jednoho zorného úhlu, ale spíše si nasazuje žánrové masky¹⁵, což zase odpovídá burlesknímu pojetí světa, ale za ním se skrývá i serióznější, nostalgická a melancholická vrstva. Jak víme, Ettore Lo Gatto nazýval Evžena Oněgina „diario lirico“, prostor mezi poémou, tedy byronskou povídkou či narativní básní, je poměrně velký a vejde se tam leccos.¹⁶ Alexandra J. Veselova ve stati o Bolotovově polemice o románu právě upozorňuje na – v ruském prostředí poměrně ranou – úvahu o románech s odkazem na ruskou vědeckou klasiku (G. Moisejevová), ale neuvádí to do kontextu s deskriptivními (popisnými) básněmi, které se objevily dříve v západní Evropě – bez toho se ovšem při hodnocení této polemiky neobejdeme, souvislosti jsme v podstatě uvedli výše. Žukovskij a Bobrov jsou ve středu pozornosti brilantní studie koeditorky svazku Ulrike Jekutsch (*Das beschreibende Poem und seine Realisierung in Rußland*): problém je spíše v terminologii. „Poema“, latinsky nic než „báseň“, byl termín v Rusku 18. století využívaný v klasicistických dílech a často to bylo synonymum ódy, jako například v deskriptivní básni M. V. Lomonosova *Petr Velikij*. Deskriptivní básně jsou žánrem vyslovené klasicistickým, který, jak známo, přežívá v jeho labutí písni, a to dvou didaktických básních A. S. Puškina z konce desátých let 19. století – *Vesnice a Svoboda* (Derevnja, Voľnosť). Za romantismu jde o čistě lyrickou báseň neboli byronskou povídku či narativní báseň

a tam vzniká zjevné napětí, které by bylo třeba ukázat zejména na Žukovském stojícím na prahu různých preromantických, a snad i romantických jevů v ruské poezii. Studie Ulrike Jekutsch patří ovšem v přítomné publikaci ke špičkovým.

Spíše tradiční artikulací úvah o lyrickém hrdinovi se vyznačuje studie N. A. Gus'kova o tvorbě A. P. Sumarokova, která uvádí oddíl Autoren, zatímco další koeditor Petr Bucharkin nově přistupuje k analýze Fonvizinovy prózy na přechodu od osvícenství k romantismu. Nevím, kde se v autorech vzala představa o polaritě osvícenství a romantismu, když jde spíše o dvojici klasicismus – romantismus; naopak osvícenství nabízelo i „měkkou“ variantu klasicismu, jak ukázal český filozof Břetislav Horyna zabývající se německou „romantikou“.¹⁷ Objevná je další studie Jevgenije Matvejeva o preromantických prvcích v poezii A. A. Rževského, stejně jako práce Britty Holtz o pojmu poezie u Anny Buninové (1809), která přináší nové pohledy právě na ony v titulu svazku zmíněné „zlomy“. Podobně hluboká je úvaha M. N. Virolainena o působení K. N. Batjuškova na literaturu „zlatého věku“, to je z hlediska vývojové trajektorie ruské literatury podstatné. Čtvrtý oddíl *Kultur an der Peripherie des Russischen Reichs* se sestává ze tří studií. První napsala Natalie Schneider(ová) a týká se tzv. zábavné kultury šlechty, zejména v provincii, autorem druhé stati je Vjačeslav Pozdějev, jenž studuje básnickou tvorbu vjatských seminaristů a – last but not least – třetí z pera Lvovského badatele Nazara Fedoraka pojednává o tradičním tématu cesty od baroka k romantismu v ukrajinské literatuře. Nutno poznamenat, že tato cesta byla běžná i jinde: známý je příklad české literatury, zejména díla K. H. Máchy.¹⁸

14 KREJČÍ, Karel: *Heroikomika v básnictví Slovanů*. Praha: ČSAV, 1964.

15 DROZDA, Miroslav: *Narativní masky ruské prózy. Od Puškina k Bělému (Kapitoly z historické poetiky)*. Praha: Univerzita Karlova, 1990.

16 Viz naše knižní monografie: *Na výspě Evropy. Skici a meditace k 200. výročí narození A. S. Puškina*. Brno: Masarykova univerzita, 1999; *Na forpostech teorii i istorii klasické ruské literatury*. Colloquia Litteraria Sedlensis XX. Siedlce: Instytut Neofilologii i Badań Interdyscyplinarnych Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, 2015.

17 Viz HORYNA, Břetislav: *Dějiny rané romantiky. Fichte, Schlegel, Novalis*. Praha: Vyšehrad, 2005.

18 O roli tzv. západní Rusi viz naši recenzi klíčového díla: *Potřebná edice o ruském myšlení* (Aleksandr Lappo-Danilevskij: *Politische Ideen in Rußland des 18. Jahrhunderts. Istorija političeskich idej v Rossii v XVIII veke v svjazi s obščim chodom razvítija kul'tury i politiki. Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte, Neue Folge*, Bd. 1. Predišlovje M. Ju. Sorokinov. Podgotovka teksta M. Ju. Sorokinov pri učastii K. Ju. Lappo-Danilevskogo. Köln – Weimar – Wien, Böhlau Verlag, 2005). *Slavica litteraria*, X 9, 2006, s. 326–327; *O působení baro-*

Celkově lze svazek hodnotit velmi pozitivně, nehledě na různé připomínky, komentáře a otázky, jež vyvolává. Stabilmím rysem však zůstává omezená sekundární literatura; někdy jde o objevování objeveného, jako by se v dané problematice psal rok nula, často však o ignoranci celé vrstvy zásadních děl: rusisté čtou a píšou ve světových jazycích včetně ruštiny a zapomínají, že je tu ve střední Evropě nejen zóna německého jazyka, ale i jazyků slovanských, maďarština a rumunština a že místní rusistika není okrajová. Také mě překvapilo, že se tu nic neuvádí o vědeckých produktech 18th-Century Study Group, kdysi založené anglickým rusistou, znalcem rusko-britských kulturních vztahů a autorem pojednání o pobytu Petra I. na území Anglie Athonym Crossem (roč. 1936)¹⁹.

ka na moderní českou literaturu viz: ROTREKL, Zdeněk: Barokní fenomén v současnosti. Praha: TORST, 1995.

- 19 Viz jeho knihy: *N. M. Karamzin: A Study of His Literary Career 1783–1801*. Southern Illinois University Press, 1971; *By the Banks of the Thames: Russians in Eighteenth-*

Century Britain. Oriental Research Partners, 1980; *The Russian Theme in English Literature from the Sixteenth Century to 1800*. Willem A. Meeuws, 1985; *Anglo-Russian: Aspects of Anglo-Russian Relations in the Eighteenth and Early Nineteenth Centuries*. Berg, 1993; *By the Banks of the Neva: Chapters from the Lives and Careers of the British in Eighteenth-Century Russia*. Cambridge University Press, 1996; *Peter the Great through British Eyes*. Cambridge University Press, 2000. Navštívil jsem ho roku 1998 na jeho univerzitním působišti v Cambridgi, když předtím vystřídal na profesorském postu na tehdejší leedské rusistice mého učitele Franka Borrased, znalce díla M. Gorkého (BORRAS, Frank Marshall: *Gorky, the Writer, An Interpretation*. Oxford, 1967).

-Century Britain. Oriental Research Partners, 1980; *The Russian Theme in English Literature from the Sixteenth Century to 1800*. Willem A. Meeuws, 1985; *Anglo-Russian: Aspects of Anglo-Russian Relations in the Eighteenth and Early Nineteenth Centuries*. Berg, 1993; *By the Banks of the Neva: Chapters from the Lives and Careers of the British in Eighteenth-Century Russia*. Cambridge University Press, 1996; *Peter the Great through British Eyes*. Cambridge University Press, 2000. Navštívil jsem ho roku 1998 na jeho univerzitním působišti v Cambridgi, když předtím vystřídal na profesorském postu na tehdejší leedské rusistice mého učitele Franka Borrased, znalce díla M. Gorkého (BORRAS, Frank Marshall: *Gorky, the Writer, An Interpretation*. Oxford, 1967).

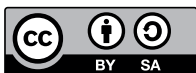
prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

Ústav slavistiky

Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika

ivo.pospisi@phil.muni.cz

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.